

Marečková-Štolcová, Elena

Valenční využití latinského ablativu ve větných strukturách

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1991, vol. 40, iss. E36, pp. [49]-58

ISBN 80-210-0887-3

ISSN 0231-7915

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/108855>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ELENA MAREČKOVÁ-ŠTOLCOVÁ

VALENČNÍ VYUŽITÍ LATINSKÉHO ABLATIVU VE VĚTNÝCH STRUKTURÁCH

V charakteristikách latinského ablativu se především dovidáme, že jde o syntaktický pád par excellence. Vznikl splynutím tří různých pádů, a to původního ablativu, lokálu a instrumentálu. S tím souvisí i mnohoznačnost jeho funkcí, na niž se poukazovalo již ve spisech římských gramatiků (QUINTILIANUS, *Institutiones oratoriae* 1, 4, 26, DIOMEDES, *GL I*, 316, 35nn.). Dalším typickým znakem ablativu je jeho okrajovost. To znamená, že je od slovesa nezávislejší, samostatnější, jakoby odsunutý na periferii dosahu slovesného děje. Vyjádření tohoto příznaku staví ablativ v pádové struktuře společně s dativem do protikladu k nominativu, akuzativu a genitivu, v nichž je signalizován příznak neokrajovosti, jak uvádí J. HORECKÝ (1946–48, 51n.) s odvoláním na R. JAKOBSONA (1936, 252nn.). Výrazné periferní postavení ablativu vyplývá z jeho širokého adverbialního významu. Také J. KURYŁOWICZ (1962, 175nn.) jej zařazuje mezi konkrétní pády, jejichž primární funkce je sémantická, tj. vyjadřovat příslovecná určení. Od adverbii se odlišují tím, že tato funkce se formálně realizuje syntakticky, tedy příslušnou vazbou se slovesem, které má speciální význam. Syntaktické využití ablativu (rekční, objektový ablativ) se jeví jako jeho sekundární funkce. (Viz i M. LAVENCY 1969, 325nn.) Podle DE GROOTA (1956, 187nn.) se ablativem označuje specifická neživotní příčina nebo prostředek děje. Pod tento základní význam se snaží zahrnout jednotlivá ablativní použití, která jsou jako výsledek klasifikace na rozličných úrovních vypočítávána v tradičních gramatikách.

Když si blíže všimneme fungování ablativu ve větě, zjistíme několik možností jeho realizace, které se pokusíme v předložené stati jasněji formulovat, a to se zřetelem na jeho valenční vlastnosti. Již na základě načrtnutých znaků lze usoudit, že ablativ má v principu platnost příslovečnou. Předmětový význam získává zřídka a nutno jej chápat jako vedlejší. Ve valenčních vztazích se tyto jeho podstatné rysy odráží především v tom, že se pohybuje mezi dvěma typy větných členů, valenčními a nevalenčními.

Soustředíme se na případy, v nichž nutno realizaci ablativu pokládat za obligatorní, příp. potenciální, tj. vyplývající z valenčních schopností slovesného predikátu. Jde zejména o dvouvalenční struktury, ve kterých se ablativ projevuje jako obměna akuzativu, někdy se akuzativem dokonce nahrazuje (srov. LAVENCY 1969, 325-337). Jak je typické pro tento pád, plní i ablativ v těchto případech funkci objektového konstituentu. Jako predikáty se zde uplatňují hlavně deponentní slovesa *uti, abuti, frui, vesci, fungi, potiri, niti*, které lze nepřiměřeněji vystihnout sémantickým rysem „dotyku“. Např.: *noli hac nova lenitate abuti mea Cic., Sul. 47; fungitur officio boni senatoris Cic., Prov. 36; ut... exercituum tuo niteretur Cic., Fam. 12, 10, 2. Přiležitostně se ve staré, ale i poklasické latině objevuje namísto ablativu akuzativ, u potiri i genitiv, např.: diu... sapientiam tuam haec quidem abusast Pl., Poen. 1199; prospectum maris... liberius me ex ea (sc. habitatione) fruiturum Apul., Apol. 72; hominum officia fungi Tac., Ann. 4, 38; qui summam imperii potirentur Nep., Eum. 3, 4; si eius oppidi potitus esset Sal., Jug. 75, 2.*

Z nedeponentních sloves sem možno zařadit *abundare, redundare, florere, vivere* „žít se“, *flagrare, fidere, confidere, stare* „trvat, stát na“, *constare* „zakládat se, záležet na“ a slovesa v pasivní formě *contineri* „zakládat se, spočívat, záležet na“, *affici, ornari*, např.: *villa abundat porco haedo agno Cic., Sen. 56; homo flagrans cupiditate gloriae Cic., Sest. 134; pecunia fidens Nep., Lys. 3, 5; natura loci confidebant Caes., Gall. 3, 9, 3; cuius amoenitas non aedificio, sed silva constabat Nep., Att. 13, 2; quanta delectatione... afficerer Cic., Tusc. 1, 98; ornatur lauru collega Juv. 8, 253.* Převážně jde o výrazy vyjadřující „velkou míru vlastnosti“ a „naplnění se“, ale i jiné izolované významy. Jako substitut ablativu slouží u sloves *constare* a *contineri* předložka *in* + ablativ, např.: *in contrariis ... rebus ... virtus constare Rhet. Her. 3, 6; in quo facinore omnia nefaria contineri... videantur Cic., Ver. 5, 60.* U *fidere* a *confidere* má komplement často formu dativní, zejména když označuje živou bytost; věcný objekt lze realizovat i vazbou akuzativu s infinitivem, příp. jen infinitivem, např.: *ut nec duci milites nec militibus dux satis fideret Liv. 10, 18, 6; huic legioni confidebant maxime Caes., Gal. 1, 40, 15; nec vivere Marcium consulem satis fidebant Liv. 9, 38, 10.* U *abundare* se alternativně vyskytuje genitiv, např.: *quarum et abundemus et quarum indigeamus Lucil. 308.* (Srov. NOVOTNÝ, 1957, 165; SCHERER, 1975, 129 a 190; HAPP, 1976, 464-466.)

Sémanticky se uvedený typ ablativu interpretuje jako prostředek činnosti, nástroj, jehož pomocí je děj realizován. Z toho se vyvozuje i jeho omezení z hlediska pojmenování, kterým je pozice ablativu obsazena; většinou jde o věci či abstraktní jména, avšak jak potvrzují příklady, nevylučují se ani názvy živých bytostí. Tradiční přepisování instrumentálního významu tomuto typu ablativu podrobuje kritice PINKSTER (1988, 80nn.). Pokládá tento názor za výsledek snahy najít pro pád pokud možno jednu základní sémantickou funkci, pod níž se pak násilně zahrnují jevy totožné jen z hlediska formálního. Při takové jednotné

sémantické interpretaci se dostává na stejnou úroveň ablativ v postavení valenčního doplnění i nevalenčního rozvíť. Vzhledem k tomu, že toto samo o sobě by nemuselo být pro stanovení sémantické hodnoty ablativu relevantní, uvádí Pinkster transformační test pomocí výrazu „použit něčeho“, kterým se zřetelněji manifestuje sémantický rozdíl mezi ablativem při *utor* a *potiri* a ablativem instrumentální povahy fungujícím jako suplement, tedy nevalenční člen (*oculis videre, nave venire, proelio vincere*). Také nám se zdá, že instrumentální vztah mezi slovesem a ablativním komplementem není vždy jednoznačný. U výše uvedených deponentních sloves, která lze charakterizovat jako predikáty dějové akční, se blíží spíše významu pacienta, tedy participanta, který je dějem nějak zasahován. Podobně i u ostatních jmenovaných predikátů, které se dají chápat jako neakční, a to dějové, příp. statické, přičemž nutno poznamenat, že určení prostředku činnosti je přímo vázáno na význam akčních sloves (srov. Mluvnice češtiny 3, 1987, 60n.). K akceptaci Pinksterovy námítky přispívá i to, že sémantika ablativu nevyplývá jen z pádu samotného, ale je určována jak kontextem, tak i významem konkrétního lexému. Jen komplexní sémantická analýza umožňuje přesné vymezení typu větné struktury.

Za valenční použití lze s velkou předvěpodobností pokládat ten druh tradičního ablativu příčiny, který umožňují realizovat dějové predikátory nemutační s významem projevoování pocitů a mentálních postojů: *gaudere, laetari* „těšit se“, *maerere* „truchlit“, *dolere* „cítit bolest“, *laborare* „trpět“, *gloriari* „chlubit se“, např.: *ut... domesticis praeclarissimae virtutis exemplis gaudeatis Cic., Ver. 4, 73; nemo... maeret suo incommodo Cic., Tusc. 1, 30; qui sociorum iniuriis... doleat Cic., Ver. 3, 6; nec externis hostibus magis quam domesticis laboramus Cic., ad Brut. 1, 10, 1; nominibus veterum gloriantur Cic., Orat. 169*. Subjektový participant možno specifikovat jako procesor. Participant ve formě ablativu označuje podnět slovesného děje. Jeho pozice bývá obsazována i předložkovými výrazy, vazbou akuzativu s infinitivem, někdy pouhým infinitivem, popř. větou, která je často uvedena spojkou *quod*. Většina predikátů připouští i alternativní formu akuzativní. Např.: *de Cossinio gaudeo; dilexi hominem Cic., Att. 13, 46, 4; ne ab re frumentaria... laboraret Caes., Gal. 7, 10, 1; Glabrimonem id... facere laetatus sum Cic., Ver. 5, 164; aliquid magnum agere gaudet Quint., Inst. 1, 2, 30; quod non tam glorior, quod filius sum Miltiadis Sen., Con. 9, 1, 4; gaudent natorum fata parentes Stat., Theb. 4, 231*. (Srov. NOVOTNÝ 1957, 167n.; SCHERER 1975, 53; HAPP 1976, 528.)

Stejným způsobem je třeba hodnotit tzv. ablativ ceny po slovesech *esse, stare, constare* „být zač, stát“, např.: *fructus... qui quam minimo impendio constaturus esset Plin., Nat. 18, 30; ternis denariis tritici modium fuisse Cic., Ver. II 3, 193; multo sanguine ac vulneribus ea Poenis victoria stetit Liv. 23, 30, 2*. Jde o participant, jehož prostřednictvím se vyjadřuje hodnota věcného či abstraktního objektu, který zaujímá subjektivou pozici realizovanou nominativní formou.

(Srov. NOVOTNÝ 1957, 166n.; SCHERER 1975, 190; PINKSTER 1988, 83nn.)

Ablativní valenci vedle nominativní vyžaduje dále sémanticky vyhraněná skupina predikátorů v širokém smyslu odlukových, které lze vnitřně detailněji diferencovat. Zhruba se dá říci, že komplement má ráz předmětný, který přechází až k silnému významu adverbialnímu. Struktury s objektovým komplementem, v některých případech se slabým lokálním zabarvením, zakládají predikátové výrazy typu *carere, egere, indigere, vacare, desistere, abstinere*, např.: *sensu et vita caret Cic., Rab. Perd. 29; C. Macer auctoritate semper eguit Cic., Brut. 238; numquam... sententia desistemus Cic., Fin. 1, 63; Caes., Gal. 1, 8, 4; Labienus... nostros expectabat proelioque abstinebat Caes., Gal. 1, 22, 4*. Při slovesech *egere a indigere*, básnicky také *abstinere* se zjišťuje v této pozici alternativní forma genitivní; u *vacare, desistere a abstinere* může stát předložkový pád *s ab*, příp. *de* + ablativ; ojedinele se některé predikáty podílí na alternativní formě akuzativní a infinitivní. Např.: *gravitas morbi facit ut medicinae egeamus Cic., Fam. 9, 3, 2; indigeo tui consilii Cic., Att. 12, 35, (2); abstineto... irarum calidaeque rixae Hor., Carm. 3, 27, 69; ut de illa mente desisteret Cic., Fam. 5, 2, 8; ne domus quidem Hieronis tota ab defectione abstinuit Liv. 23, 30, 10; an ista causa tempus argumenti probandi careat From., Amic. 2, p. 182 (196N); hoc plane indigeo discere, quid sit „penus“ Gel. 4, 1, 6*. Ve skupině sloves vzdalování dominuje při realizaci významu „odstupovat, upouštět, vzdávat se“ objektová funkce komplementu. Při zdůrazňování pohybové složky děje se dostává do popředí jeho adverbialní charakter. Oba významy se někdy prolínají, takže je možné i alternativní řešení sémantického výkladu. Při vyjádření konkrétního pohybu se naopak prosazuje adverbialní povaha komplementu, jde pak o směrové určení s rolí východiska. Primárně se komplementová pozice u těchto sloves ztvárňuje předložkovými výrazy *ab, de, ex* + ablativ, příp. adverbii, méně často se uplatňuje holý ablativ. Lze ho zaznamenat hlavně u sloves odvozených odlučovacími předponami (*abire, abscedere, decedere, excedere, egedi* aj.), zčásti i u sloves jednoduchých (*cedere, fugere, manare* aj.). Např.: objektový komplement - *dum accusator consulatu abiret Tac., Ann. 4, 19; Suet., Aug. 26, 3; abscedere inrito incepto Liv. 26, 7, 2; non ideo... decessit sententia Tac., Ann. 14, 49; ipsa... victoria cedunt Quint., Inst. 5, 8, 1; adverbialní komplement - *luco abscede verendo Prop. 4, 9, 53; decede... istis aedibus protinus Apul., Met. 6, 3; excessere alveo Sen., Nat. 3, 27, 8; curia egressus Liv. 2, 31, 10; civitate cessit Liv. 2, 2, 10; puella... quae meo sinu fugit Catul. 37, 11; quamvis... sanies... manet ore trilingui Hor., Carm. 3, 11, 19*. Vedle toho je ablativ bez předložky spojen se jmény měst a menších ostrovů a s výrazy *domo, rure, humo*. Zde už je patrný proces jeho lexikalizace. (Srov. NOVOTNÝ 1955, 109 a 1957, 159n.; SCHERER 1975, 51, 130n. a 190; HAPP 1976, 465.)*

Jen příležitostně se vyskytuje ablativ v dvouvalenčních konstrukcích jako eventuelní forma adverbialního komplementu lokální povahy na otázku „kde?“.

Jejich základem jsou nedějové, statické predikáty typu *esse* „zdržovat se, nacházet se“, *commorari*, *consistere*, *habitare*, *iacere*, *sedere*, *manere* aj. V pozici komplementu jsou běžnější než ablativ jiné vyjadřovací prostředky, a to předložkové výrazy (např. *in* + ablativ, *ad* + akuzativ aj.) a adverbia. Použití ablativu je převážně omezeno na určité skupiny substantiv implikujících ve svém významu místo nebo prostor. Patří k nim názvy měst a menších ostrovů, pokud jsou to substantiva III. deklinace a substantiva mající tvar plurálu, spojení *terra marique*, slova *locus*, *pars* a jiná, jsou-li určována přívlastkem. Řidčeji se ablativ objevuje v jiných případech a ty jsou vázány na jazyk básníků a poklasické prózy. Od vlastních jmen I. a II. deklinace ve tvaru singuláru se používají i původní lokální formy. Z uvedeného vyplývá, že zčásti rovněž tento typ ablativu lze chápat jako projev lexikalizace. Např.: *Latia consistere Teucros* Verg., A. 8, 10; *matris habitavimus alvo* Ov., Met. 15, 217; *quod iacet insula ponto* Luc. 8, 118; *ut duobus angulis sedeat (callulus)* Cels. 7, 26, 2, G; *ille manet fundo* Stat., Theb. 9, 271. (Srov. NOVOTNÝ 1955, 112n. a 1957, 161n.; SCHERER 1975, 131; HAPP 1976, 515 a 518.)

Ablativní tvar se nachází také ve strukturách, v nichž funkci gramatického predikátu plní sloveso *esse*, zatímco sémantický predikát představuje *esse* + predikativ. Jde vlastně o typ vět s přísudkem slovesně-jmenným, v němž právě predikativ, tj. jmenná část přísudku, je ztvárněn substantivem v ablativu, pokud je toto determinováno přívlastkem. Svým významem vyjadřuje vlastnost nositele umístěného v subjektové pozici (tradiční „ablativus qualitatis“ u *esse*). Podobná kvalifikace se dá realizovat i spojením *esse* + genitiv substantiva opatřeného přívlastkem. Obě pádové formy si konkurují, avšak ve staré latině je frekventovanější ablativ, naproti tomu genitiv získává převahu v poklasické latině. Kromě toho se na výběru tvaru projevuje i sémantický rozdíl. Ablativ se zpravidla uplatňuje při vyjádření fyzické či psychické vlastnosti trvalejšího charakteru, genitivem se spíše udává míra a hodnota. Např.: *statura haud magna... est* Pl., Poen. 1112; *bono animo es* Ter., Eu. 1, 2, 4 × *summi ut sint laboris* Caes., Gal. 4, 2; *eiusdem aetatis fuit* Nep., Alc. 11. (Srov. NOVOTNÝ 1957, 164; SCHERER 1975, 55 a 138; Mluvnice češtiny 3, 1987, 221.)

Další modely větných struktur, v nichž figuruje ablativní komplement, jsou tvořeny predikáty trojvalenčními. Jejich valenční pole obsahuje levou subjektovou pozici a dvě pozice pravovalenční, z nichž jedna je až na malé výjimky obsazena objektovým komplementem ve formě akuzativu a zpravidla vystupuje obligatorně. Tyto struktury lze vzájemně diferencovat na základě hlubší analýzy sémantické hodnoty predikátorů a ablativní valence. Nutno zdůraznit, že jsou zde zastoupeny podobné významové okruhy sloves, jaké se zjišťují v konstrukcích dvouvalenčních.

Početnější skupinu, která vyžaduje ablativní valenci vedle akuzativní, představují predikátové výrazy s významem „opatřit někoho/něco něčím“ a „naplnit něco něčím“: *afficere*, *ornare*, *imbuere*, *instruere*, *foedere*, *assuescere*, *assue-*

facere „navykat někoho něčemu“, *cumulare, complere, implere, explere* aj. Např.: *provinciam... fidelissimam... laudibus amplissimis affectistis* Cic., Phil. 7, 11; (*Carbo*) *ornabat eum beneficiis officiisque omnibus* Cic., Ver. 1, 34; *paedagogus... quibusdam eum vitiis imbuat* Quint., Inst. 1, 1, 9; *murum... genere omni tormentorum instruxit* Liv. 24, 34, 4; *cum arae... supplicum sanguine foedarentur* Sal., Hist. 1, 47; *quorum sermone assuefacti qui erunt* Cic., de Orat. 3, 9; *Catil.* 2, 9; *alto cinere cumulabo domum* Sen., Med. 147; *ut... plan-gore et lamentatione complerimus forum* Cic., Orat. 131; *fossas... implete ruina* Luc. 7, 326; *cratibus atque aggere paludem explere* Caes., Gal. 7, 58, 1. Sem lze přifadit i predikátory *donare, circumdare* apod., které umožňují konstruovat větné struktury s pravými valencemi v podobě *aliquem/aliquid aliqua re*, příp. i *aliquid/aliquem alicui/alicui rei*, což je výsledek odlišného jazykového pohledu na věc, např.: *servos... libertate... publice donari* Cic., Balb. 24; *eum* (sc. *animum*) *circumdedit (deus) corpore* Cic., Tim. 20; *qui patrium mimae donat fundum* Hor., S. 1, 2, 56; Liv. 25, 8, 10; *Juv.* 3, 3. (Srov. NOVOTNÝ 1957, 165n; SCHERER 1975, 130 a 190; HAPP 1976, 536 a 541n.) Uvedené predikáty jsou akční mutační. V jejich sémantické struktuře funguje agens, *patiens* a třetí participant, který se tradičně interpretuje jako prostředek. Při bližší specifikaci jej možno označit jako entitu s rolí látky, příp. materiálu, která mění vlastníka v tom smyslu, že se jim stává participant *patiens*, realizovaný akuzativem. Dochází tedy ke vzájemné koexistenci obou participantů. (Viz Mluvnice češtiny 3, 1987, 52n.)

Tento rys je charakteristický i pro jiný typ větných struktur. Jen na několik sloves je omezeno použití ablativu v druhé pravovalenční pozici, která se zpravidla vyjadřuje předložkovým pádem *cum* + ablativ. Jde o některé predikátory z významového okruhu „spojovat“, jako např. *miscere, permiscere, sociare: picem sulphure et taeda mixtam* Sal., Jug. 57, 5; *glabas dulci aqua permiscere* Col. 2, 2, 20; *vitem sociatam ulmis* Stat., Silv. 5, 1, 48. Druhý komplement může mít také formu dativu, zejména u básníků a v poklasické próze; uplatňují se i různé jiné předložkové výrazy (*ad* + akuzativ, *in* + ablativ apod.), popř. adverbia. Oba pravointenční participanty lze pokládat za sémanticky rovnocenné, plní roli patientu. Činností agentu dochází mezi nimi ke vzniku vztahu recipocity. Vzhledem k tomu se dají jmenované predikáty použít rovněž jako dvouvalenční, a to s několikanásobným, nebo množným komplementem, např.: *spumas miscent argenti vivaque sulphura* Verg., A. 3, 449; *Ov.*, Met. 14, 273; *ruinae permixtae* Lucr. 1, 1100. (Srov. NOVOTNÝ 1957, 165; SCHERER 1975, 130 a 190n.; DANĚŠ, HLAVSA a kol. 1981, 136n.; Mluvnice češtiny 3, 1987, 202.)

Obdobnou charakteristiku lze přisoudit slovesům *mutare* a *commutare* „zaměnit, vyměnit zač“, např.: *victoriae possessionem pace incerta mutasse* Liv. 9, 12, 2; *qui... fidem suam et religionem pecunia commutarit* Cic., Clu. 129. Rozdíl se manifestuje v tom, že v předcházející skupině se oba komplementy jeví

jako obligatorní, zatímco v tomto případě vyměňovaný objekt, realizovaný akuzativní formou, má platnost obligatorního členu, avšak objekt získaný, příp. „náhradní“, realizovaný ablativem, se projevuje potenciálně. Není možná ani změna ve strukturu dvouvalenční. Ablativní valence se vyskytuje v alternaci s předložkovým pádem *pro* + ablativ, popř. *cum* + ablativ, např.: *pro metu repente gaudium mutatur* Sal., Jug. 53, 8, 83, 1; *mortem cum vita commutare* Sulp. Ruf., Fam. 4, 5, 3. (Srov. SCHERER 1975, 130 a 190; Mluvnice češtiny 3, 1987, 53.)

K valenčním doplněním s instrumentálním významem lze zařadit rovněž tradiční ablativ ceny, a to po predikátorech typu *aestimare*, *iudicare*, *metiri*, *definire*, *pendere*, např.: *tritici modios singulos... denariis ternis aestimavit* Cic., Ver. 188, *nisi forte te parvo aestimas* Sen., Ben. 1, 8, 2; *hilaritate... et nitore sanitas aestimatur* Plin., Nat. 11, 64, *qui dolore summum malum metiatur* Cic., Tusc. 3, 49, *hominem deo metientur* Sen., Ep. 71, 6, *qui mala dolore, bona voluptate definiunt* Cic., Pis. 42, *neque levi coniectura res penditur* Cic., Rosc. Am. 22. Akuzativní participant má roli patientu, ablativní participant je možné traktovat jako určení prostředku v užším smyslu. Udává se jím hodnota patientu při významovém odstínu „oceňovat, odhadnout na“ nebo měřítko hodnoty při významovém odstínu „posuzovat podle“. Jde tedy o události vyjadřující jistý druh „poměřování“ patientu entitou jiné kvality. V pozici druhého komplementu se uplatňuje někdy alternativní forma *ex* + ablativ, např.: *quarum (arborum) amplitudo ac radices aestimari possunt ex orbibus* Plin., Nat. 13, 95; *spem ex praesenti metitur* Sen., Suas. 5, 1. (Srov. NOVOTNÝ 1957, 166; SCHERER 1975, 53 a 190.)

Vztah přináležitosti či souvškytu, který v některých výše analyzovaných trojvalenčních strukturách má charakter vzniku, tj. utváří se mezi komplementovými participanty, zjišťujeme i ve strukturách založených na predikátorech s významem „odluky“, avšak tentokrát jde o jeho zrušení. Do tohoto okruhu patří následující slovesa: *spoliare*, *privare*, *nudare*, *exuere*; *liberare*, *levare*, *solvere*, *expedire*; *arcere*, *abstinere*, *prohibere*, *separare* aj. Např.: *murus... defensoribus nudatus est* Caes., Gal. 2, 6, 2, *magnum... ex eis numerum occidit atque omnis armis exiit* Caes., Gal. 5, 51, 4; *veste lacertos liberat* Cic., Mor. 22, ut... *errore alios levaremus* Cic., Tusc. 5, 11, *expedies nos omni molestia* Cic., Att. 2, 52, 2; *quibus hostem transitu amnis arceret* Curt. 4, 9, 7, *alieno manum absteineat, sua servet diligenter* Cato, Agr. 5, 1, *quemadmodum clausa... diversi generis animalia nihilo minus separata alienis in unum quodque corpus congregantur* Vell. 1, 16, 2. (Srov. NOVOTNÝ 1957, 160; SCHERER 1975, 130 a 190; HAPP 1976, 536n. a 542.) Právě valenční pozice jsou v těchto strukturách zaplněny akuzativem a ablativem. Většina uvedených sloves dovoluje, aby jejich ablativní valence byla alternována předložkovým pádem *ab*, příp. *ex* a *de* + ablativ, v některých případech se objevuje též genitiv, např.: *sententiae eorum a metu libera* Sal., Rep. 2, 11, 3; *haec aetas a libidinibus arcenda est*

Cic., Off. 1, 122; *si... ex his te laqueis exueris* Cic., Ver. 5, 151; *ut me omnium iam laborum levas!* Pl., Rud. 247. Akuzativní participant funguje v roli patientu a je oddělován od participantu realizovaného ablativem. Jeho sémantický význam se v tradičním pojetí vysvětluje jako separativní. Tak jako u predikátorů s významem „opatřit někomu/něco něčím“ lze i zde mluvit o entitě s rolí materiálu, která však přestává být vlastnictvem participantu patiens, nebo vystupuje ze společného souvýskytu s tímto participantem. U sloves „zabavování“ a „osvobodování“ má zpravidla předmětný charakter, který u sloves „vzdalování“ a „oddělování“ přechází do roviny lokálního adverbialie směřového typu na otázku „odkud?“; zejména je-li vyjádřen výrazem lokální povahy, např.: *non... te dominus modo illis sedibus... arcebit* Cic., Phil. 2, 104; *Caucasia solvet de rupe Prometheo brachia* Prop. 2, 1, 69. (Srov. DANĚŠ, HLAVSA a kol. 1981, 141n.)

K predikátům zrušení souvýskytu významově náleží sloveso *interdicere* „zákazem odloučit“, které konstruuje individualizovanou větnou strukturu s pravými valencemi ve formě dativu a ablativu, např.: *feminis... purpurae usu interdiximus?* Liv. 34, 7, 3; *vino quidam, alii venere, quidam omni umore interdixere corporibus* Sen., Dial. 4, 12, 4. Na oba zmíněné participanty se vztahují určitá sémantická omezení: pozici realizovanou dativem zaujímají výrazy personické, ablativní participant je povahy věčné. Výjimečnost této konstrukce spočívá v tom, že u trojvalenčních sloves se v latině zaznamenává suverénní výskyt akuzativní formy u první pravé valence. Ostatně i v tomto případě zjišťujeme doklady s komplementy ztvárněnými akuzativem a dativem, např.: *ille tibi interdixit rem capitalem* Cato, orat. 80; *vehiculorum usum omnibus interdixit* Front., Str. 4, 1, 6. (Viz SCHERER 1975, 130; PINKSTER 1988, 66.)

Jednu pravou valenci jednoznačně adverbialní povahy obsahují gramatické struktury, které mají za základ trojvalenční predikátory „manipulování“ či „přemístování“. Základní vyjadřovací formou pro tuto pozici jsou předložkové pády, avšak někdy se zejména v poezii uplatňuje i holý ablativ. Můžeme zde rozlišit dva typy. Jádrem prvního typu jsou predikátory, které vyžadují vyjádření lokálního určení s významem místa. Lze jej však interpretovat rovněž jako cíl, takže se vlastně připouští alternativní pojetí „kde“/kam“. Patří sem např. slovesa *ponere*, *collocare*, *defigere* (*imagines eorum locis certis collocare* Rhet. Her. 3, 29; *virtus... altissimis defixa radicibus* Cic., Phil. 4, 13). Adverbialní komplement je většinou realizován předložkovými výrazy *in* + ablativ, *in* + akuzativ apod., příp. adverbii, např.: *milites ... quos in navibus collocaret* Cic., Ver. 5, 133; *materiam ... conversam ad hostem collocabat* Caes., Gal. 3, 29, 1; *animo et oculis in terra defixis* V. Max. 8, 7, ext. 7.

Druhý typ reprezentují větné struktury s predikátory implikujícími pacienta prostoru s významem „odkud“, tedy v roli východiska. I v tomto případě je přednostně vyjadřován předložkovým pádem, a to *ab*, *ex*, *de* + ablativ. Ablativ bez předložky se využívá v omezenější míře, a to především u sloves s odlučovacími

předponami, jako např.: *absterrere, amovere, deducere, educere, eicere, exigere, expellere* (/eum/ *aedibus absterrui Titin., com. 45; Cornelium Rufinum... senatu amovit Amp. 18, 9; fontis... aquarum Simbruinis collibus deductos Tac., Ann. 11, 13; classem portu educere Plin., Nat. 2, 54; angustis eiecta cadavera cellis Hor., S. 1, 8, 8; uti balneis exigerentur qui lavabantur Gracch., orat. 45*). Jen ojedinele se objevuje jinde, např.: *quos agris moverat (Ti. Gracchus) Flor., Epit. 2, 2 (3, 14, 6); censor tribu movebat eum centurionem Cic., de Orat. 2, 272; Liv. 24, 18, 6; carcere misit equos Ov., Am. 3, 2, 66; possessores suis sedibus pellere Cic., Off. 2, 22, 78*. Někdy vytváří se slovesem lexikální jednotku, např. *loco movere*, příp. je jeho užití zúženo na výrazy *rure, domo* apod. Levointenční participant má v uvedených konstrukcích roli agentu, první pravointenční participant, jemuž ve výrazové rovině odpovídá akuzativ, je exponentem patientu. Zatímco oba jmenované členy fungují obligatorně, adverbiální komplement se vyskytuje spíše potenciálně. (Srov. NOVOTNÝ 1955, 109 a 1957, 160; SCHERER 1975, 51 a 132; Mluvnice češtiny 3, 1987, 205nn.)

Tím uzavíráme popis latinského ablativu jako jedné z méně častých výrazových forem komplementu, tedy valenčního členu větných struktur. Lze konstatovat, že se podílí na realizaci všech jeho druhů, může být povahy objektové, adverbiální i kvalifikační, tj. predikativní. Charakteristické je, že z větněsémantického hlediska se objevuje i v rolích, v nichž převážně funguje jako suplement, tedy nevalenční větný člen. Mezi oběma typy existují paralely v rovině sémantické, avšak jejich syntaktická funkce je jednoznačně odlišná

.LITERATURA

- DANEŠ, F. - HLAVSA, Z. - JIRSOVÁ, A. - MACHÁČKOVÁ, E. - PROUZOVÁ, H. 1981: *Větné vzorce v češtině*. Praha 1981.
- GRAMMATICI LATINI ex recensione Henrici Keilii, I-VII et Supplementum, Lipsiae 1870.
- GROOT, A. W. de 1956: *Classification of cases and uses of cases*. In: For Roman Jakobson, 1956, 186-194.
- HAPP, H. 1976: *Grundfragen einer Dependenz-Grammatik des Lateinischen*. Göttingen 1976.
- HORECKÝ, J. 1946-48: *Poznámky k celostnému významu pádů v latinčině*. *Linguistica Slovaca*, IV-VI, Bratislava 1946-48, s. 44-55.
- JAKOBSON, R. 1936: *Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre*. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*, 6, Praha 1936, s. 240-283.
- KURYŁOWICZ, J. 1962: *Le problème du classement des cas*. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, 9, 1949, s. 20-43. Ruský překlad in: E. Kurilovič, *Očerki po lingvistike*, Moskva 1962, s. 175-203.
- LAVENCY, M. 1969: *A propos de la syntaxe des cas en latin classique*. *Les Etudes classiques*, 37, 1969, s. 325-337.
- MLUVNICE ČEŠTINY, 3, 1987. Red. F. Daneš, M. Grepl, Z. Hlavsa, Praha 1987.
- NOVOTNÝ, F. 1955: *Historická mluvnice latinského jazyka*, 2. Praha 1955.
- NOVOTNÝ, F. 1957: *Základní latinská mluvnice*. Praha 1957.

- PINKSTER, H. 1988: *Lateinische Syntax und Semantik*. Tübingen 1988.
QUINTILIANUS, M. FABIVS: *De institutione oratoria libri XII*. Lipsiae 1834.
SCHERER, A. 1975: *Handbuch der lateinischen Syntax*. Heidelberg 1975.

DIE VALENZAUSNUTZUNG DES LATEINISCHEN ABLATIVS IN DEN SATZSTRUKTUREN

Im Beitrag wird die Beschreibung des lateinischen Ablativs als einer der seltener vorkommenden Formen des Komplements, also eines Valenzgliedes der Satzstrukturen präsentiert. Der Ablativ nimmt an der Realisation aller seiner Typen teil, er kann Objekt-, Adverbial- und auch Qualifikations-, d. h. Prädikativcharakter tragen. Die präsentierten Satzmodelle mit dem Ablativkomplement werden auf Grund der Valenzfähigkeit des Prädikats und dessen syntaktisch relevanten semantischen Züge definiert. Die Semantik der Ablativposition wird auf eine detaillierte Weise spezifiziert, event. werden deren Alternativformen angeführt. Auch die übrigen Valenzpositionen werden häufig auf der Ausdrucks- sowie auch Bedeutungsebene charakterisiert.